

LELKES GYÖRGY, **Magyar helységnév-azonosító szótár.**
Budapest, Argumentum. KSH Könyvtár, 2011.
(1048 lap, 54 térképszelvény és 14 egyéb színes térkép)*

Lelkes György kitartó és áldozatos munkájának eredményeként az e műfajba tartozó művek között anyagát tekintve a leggazdagabbat, terjedelmére nézve pedig a legvaskosabb könyvet üdvözölhetjük az alább ismertető kiadványban. A nagyívű munka nem előzmények nélküli a szerző munkásságában, Lelkes ugyanis először 1992-ben (Magyar helységnév-azonosító szótár. Budapest, Balassi Kiadó, 1992), majd 1998-ban (Magyar helységnév-azonosító szótár. Második, bővített és javított kiadás. Baja, Talma, 1998) önálló kötetekben foglalkozott a történeti Magyarország helységeinek és várainak azonosításával, különböző nyelvű névváltozataival, valamint a települések lakosságának egykori nemzetiségi megoszlásával. Felismerve azt a körülményt, hogy a 20. század magyar történelmének politikai változásai súlyos nyomot hagytak Magyarország helységnévállományán, a települések és más földrajzi objektumok magyar neveinek, névváltozatainak mint a történelmi múlt és a kultúra szerves elemeinek a teljes körű összegyűjtését Lelkes György a legfontosabb feladatok egyikének tartotta. A több évtizedes munka eredményeként 2011-ben napvilágot látott szótára — a munkában megjelölt szerény szerzői vélekedés alapján (23) — az 1998-as kötet javított és bővített változatának tekinthető.

A Magyar helységnév-azonosító szótár összeállításakor a szerzőt két, egymásnak látszólag ellentmondó szempont vezérelte: a teljesség igénye és a válogatás szükségszerűsége (23). E kettős törekvés a munkában úgy érvényesül, hogy megtalálható benne az 1913. évi helységnévtár alapján a történeti Magyarország (Horvát-Szlavónország nélküli területének) összes városa és községe, Horvát-Szlavónország valamennyi vármegyéje, járási székhelye és városa, valamint az 1910-ben magyar vagy részben magyar lakosságú községe. A teljesség igénye mutatkozik meg az 1938 és 1944 közötti országterületen az 1913 után kiválással, szétválással és egyesítéssel létrejött helységekre vonatkozó közlésében is. Mindezek mellett a szótár tartalmazza az 1938 és 1944 közötti országterületen kívül eső, 1913 óta alakult, magyar névváltozattal is rendelkező helységek neveit, továbbá a történeti Magyarország, Dalmácia és a délvidéki tartományok területén épült jelentősebb várak, várkastélyok neveit, a történeti Moldva és Bukovina fontosabb forrásokban megtalálható csángómagyar helységneveit, illetve a magyar történelemben és művelődéstörténetben szerepet játszó ismertebb európai települések neveit.

* A publikáció az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

Felépítését tekintve a szótár négy nagy egységből áll. Az első, igen alapos bevezető rész (23–70) vázolja a szótár célkitűzését, bemutatja összeállításának szempontjait, az egyes szócikkek (alapszócikkek, kiegészítő, valamint utaló szócikkek) felépítését, adatelemeit, valamint a névmutatók, a táblázatok, a térképek és az egyéb jegyzékek használatához szükséges információkat. Mindezek mellett a rövidítéseket, a jelmagyarázatokat és a források jegyzékét is itt találjuk meg. A munka központi részét a történeti Magyarország településeinek, várainak és várkastélyainak feltárását, azonosítását és lokalizálását magában foglaló szótár teszi ki közel 700 lapnyi terjedelemben (71–749). Ezt követően az idegen nyelvű (horvát, latin, lengyel, német, orosz, román, ruszin, szerb, szlovák, ukrán) helységnévmutatókat, valamint a Lipszky János és Fényes Elek helységnévtáraiban fellelhető, önállóságukat 1913-ig elvesztett vagy nem azonosítható helységek neveit találhatjuk meg (751–955). A harmadik rész, a függelék (957–977) a történeti Magyarország 1913. évi közigazgatási beosztását és az 1920 utáni (1920–1938, 1939/1941–1944, 1945–1949, 1950–1989, 1990–) vármegyéit, illetve megyéit mutatja be. E helyütt az 1910. évi népszámlálási adatok alapján információt kapunk a Magyar Királyság nemzetiségi és felekezeti megoszlásáról is. A szótár használatáról szóló német és angol nyelvű tájékoztatót követően (979–1048) 68 igényesen összeállított részletes, színes térképlap segíti a magyarországi közigazgatási, politikai változásokban, valamint a nevek viszonyrendszerében eligazodni kívánó érdeklődőket.

Az összesen 80 280 szócikket tartalmazó szótár alapjául az 1910. évi népszámlálás adatait tartalmazó A Magyar Szent Korona Országainak helységnévtára 1913. című kötet szolgált. A 15 086 alapszócikk a történeti Magyarország, valamint Horvát-Szlavónország betűrendben szereplő helységeiről ad részletes leírást: az egyes települések vármegyei-járási beosztása, lakosság száma, nemzetiségi és felekezeti összetétele, régebbi vagy újabb névváltozatai, valamint a mai hivatalos neve egyaránt fontos információként jelenik meg a szócikkekben. A névváltozatok bemutatásakor Lelkes György a korábbi helynévtárakban, történeti munkákban előforduló helységneveket veszi alapul. Nemcsak Lipszky János 1808-ban, valamint Fényes Elek 1851-ben megjelent helységnévtárát használja fel, hanem a Csánki Dezső, Fekete Nagy Antal, valamint Györffy György történeti, történeti földrajzi munkáiban szereplő helységek, várak, várkastélyok, valamint a nem azonosítható vagy ma nem önálló települések neveit, névváltozatait is felveszi a szótárába. E kötetnek a korábbi helységnév-azonosító szótárakhoz képest megmutatózó jelentős, több irányú bővítése igen figyelemreméltó. További fontos kiegészítést jelent az is, hogy a bizonyos autonómiával rendelkező kárpátaljai (főként beregi, máramarosi, ungi) helységnevek korábbi, 1944-es hivatalos ruszin nyelvű (cirill és latin betűs), valamint a ma hivatalos cirill betűs ukrán nevei is bekerültek a kötetbe. Az alapszócikkek mellett 1403 kiegészítő szócikket is találunk a munkában, amelyek a mai Moldova csángómagyar hely-

ségneveit (pl. *Bazga* 123, *Fűrészfalva* 253, *Külsőrekecsin* 402–403 stb.) éppúgy tartalmazzák, mint a magyar történelemben szerepet játszó fontos európai települések neveit (pl. *Bécs* 124, *Trieszt* 686 vagy éppen *Ilyvó*, a történelmi Gácsország, azaz Halics, a későbbi Galícia, a mai Nyugat-Ukrajna ukránul *Lviv*-nek nevezett városának történelmi magyar neve, 312), valamint az egykori Magyar Királyság fontosabb várainak, várkastélyainak megnevezéseit és a rájuk vonatkozó fontosabb információkat (*Kígyókő* 351, *Szenyér*¹ 639–640, *Vasmegyericse* 717 stb.). A 63 791 utaló szócikkben pedig a magyar, magyarnak tekintett vagy esetenként idegen nyelvű névváltozatok kaptak helyet.

Nemcsak a már említett adattári rész tekintélyes gyarapodását regisztrálhatjuk azonban a szótárban, hanem módszertani szempontból is kiemelkedő újtársaként említhető a munkának, hogy anyagának szemléltetésére új, részletes térképszelvényekkel gazdagodott a kötet. Az Osztrák–Magyar Monarchia legfelső szintű közigazgatási egységeinek, fontosabb városainak térképre vetítése mellett Magyarországnak az Árpád-kortól napjainkig különböző korszakokban fennálló közigazgatási beosztását, valamint az 1913-ban önálló, a szótárban is szereplő helységeket ábrázoló térképlapokat egyaránt megtaláljuk közöttük. Mindezeket túl (az 1910-es nemzetiségi és felekezeti összetételről) tematikus, valamint a Magyar Királysággal szomszédos vagy az egykor hozzá tartozott területek (Moldva, a csángók lakta Bákó megye, Dalmácia és Bosznia-Hercegovina) térképeit szintén tartalmazza a szótár.

A munka legnagyobb érdemének azt tarthatjuk, hogy a helységnevek pontos és megbízható azonosítása (megyei, járási besorolása) mellett fontos statisztikai adatok (lakosság szám, nemzetiségi és felekezeti megoszlás) teszik teljessé a települések bemutatását. Az 1920-ban elcsatolt területek esetében pedig a ma hivatalosnak tekinthető magyar helységnév és hatálybalépésének éve mellett a nem magyar nemzetiségek által használt neveket szintén megtaláljuk a szócikkekben, mint például Burgenland horvát (pl. a 2000-től hivatalosnak tekinthető *Alsóór* horvát *Dolnja Jerba ~ Dolnja Borta* 89), a Vajdaság román (pl. a 2003-től hivatalos *Temesvajkóc* román *Vlaikovecz ~ Vlaicovăț ~ Vlajkovac* 669), a Felvidék ukrán és német (pl. az 1994-től hivatalos *Komárom*, újabban *Révkomárom* német *Kommorn ~ Komorn ~ Comorn* 380), valamint Erdély német, szlovák és ukrán (pl. az 1999-től, illetve 2002-től hivatalosnak tekinthető *Szatmárnémeti* német *Sathmar*, román *Satmar* 622) neveit, s ezek az információk még inkább segítik a munka legfőbb céljaként megjelölt azonosítást és egyúttal a pontos lokalizálást. Azt is fontos kiemelni, hogy nemcsak a helynevek történelmi adatait találjuk meg a szótárban, hanem a természetes névegyesülés és a hivatalos névegyesítés során bekövetkezett névösszevonódás (pl. *Mosonmagyaróvár* *Moson*² és *Magyaróvár* egyesítésével jött létre 1913 után, 465), valamint a névosztódás (pl. *Gyékényes* esetében *Alsó- és Felsőgyékényes* 83, 276) eseteit szintén könnyen nyomon követhetjük végigkísérve a névváltozatok életútját, változási folyamatait.

Lelkes György gazdag forrásanyagot tartalmazó, kibővített szótára nemcsak a tudomány (legfőképpen a nyelvészet, a névkutatás, a történelem- és a földrajztudomány) képviselői, hanem a szélesebb, a nevek és helyek iránt érdeklődést mutató művelt nagyközönség számára is hasznos kézikönyvként szolgál. E szótár nagy erénye, hogy a szerzője teljességre törekedve igyekszik feltérképezni és azonosítani a történeti Magyarország helységneveit, s egyúttal e helyekről igen alapos és gazdag leírást is ad. Munkájával Lelkes György a magyar történelmi múlt és kultúra s általában a magyar identitástudat szolgálatába állítva hozott létre hasznos kézikönyvet.

KOVÁCS ÉVA

ZILAHY LAJOS, **Sárréti tájszótár**. Argumentum, 2011. (490 lap)*

1. A nyelvjárások iránti érdeklődés több évszázadra visszatekintő hagyományai ellenére a hazai és a nemzetközi tudományosságban is a tájszavak gyűjtése csak a 19. században ért el jelentősebb eredményeket. Hazánkban a Magyar Nyelvőr megjelenésétől kezdve erősödik fel ez a folyamat, ekkor indul meg ugyanis a tájszavak intenzív gyűjtése, és válik rendszeressé a gyűjtemények közzététele is. Minthogy a jelenleg mintegy harminc tájszótárunk a nyelvjárási régiókat tekintve aránytalanul oszlik el, egy-egy újabb regionális tájszótár megjelenése az egész nyelvterületre kiterjedő vizsgálatok lehetőségét mozgathatja elő.

Amint azt a bevezetőből megtudjuk, a Sárréti tájszótár anyaggyűjtési munkálatai 1991-ben kezdődtek és 1999-ben fejeződtek be, de a forrásjegyzékből az is kiderül, hogy Zilahi Lajos élőnyelvi gyűjtései évtizedes előzményekre tekintenek vissza. A Sárréti tájszótár 226 forrásból merít, amivel magára vállalja mindazokat a nehézségeket, amelyek a különböző források adta lehetőségekből és korlátokból fakadnak. A szótár gyűjtési területeként a szerző a Berettyó és a Körösök hajdani Sárréti országhatáron belüli részét határozta meg, de a korpuszban két határon túli településről (Nagyszalontáról és Értarcsáról) is találunk adatokat. Noha a Sárrét vidékének szélső határait lehet vitatni, a szerző gyakorlati megfontolásokból — s nagyon is helyeselhető módon — elzárkózik a tudományközi vitától, s elfogadja a táji-természeti-földrajzi adottságokon alapuló körülhatárolást. A Sárréti tájszótár többnyire a köznyelvben ismeretlen valódi, alaki és jelentésbeli tájszavakat teszi közzé.

* A publikáció az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.